

## O'ZBEK SPEKTAKILLARIDA REJISSORLIK

**Sultonov Dostonbek**

O'zDSMI FMF "Dramatik teatri rejissorligi" 2-bosqich talabasi

sultonovdoston07@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7994793>

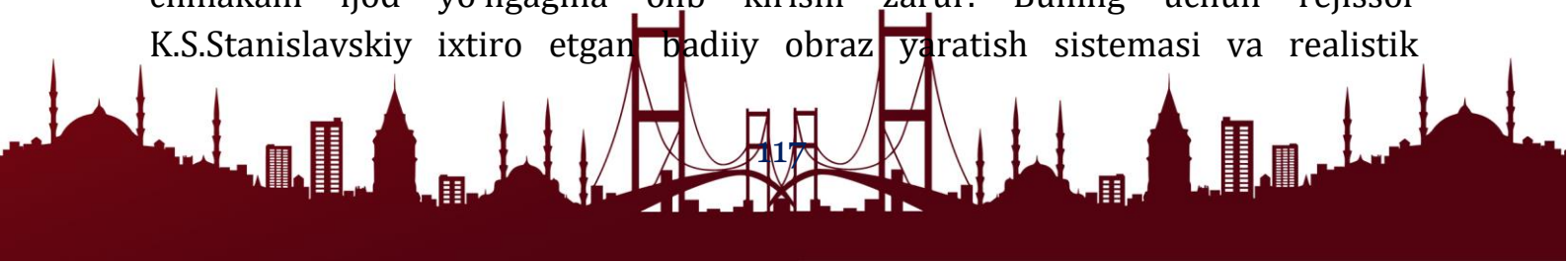
**Annotatsiya:** Ushbu maqolada o'zbek drama teatrlarida sahnalashtirilgan spektakllardagi rejissorlik talqinlari atroflicha tahlil qilinadi. Rejissorlar tomonidan sahnalashtirilgan sahna asarlaridagi murakkab ziddiyatlar, keskin vaziyatlar tomoshabinni hayajonga soluvchi intrigalar spektaklning asosiy unsurlari ekanligi unga rejissorlar yondashuvi haqida so'z yuritiladi.

**Kalit so'zlar:** spektakl, tahlil, talqin, rejissor, aktyor, xarakter, xarakterlilik, rassom, kechinma, p'esa, repertuar.

Adabiy asar qanday shakl va janrda yozilishidan qat'iy nazar teatr sahnasida ko'rsatilar ekan, avvalo dramatik talablarga bo'ysunadi, ya'ni, mantiqan, dramadek zich, bir-birini taqozo etuvchi, keskin va ziddiyatli holatlar, tomoshabinni hayajonda ushlab turuvchi intrigalar, murakkab ichki hamda tashqi ziddiyatlar asosiga quriladi. "Voqealarning zichligi, dialoglarning yuzaga chiqishi dramani romandan ajratib turadigan asosiy xususiyatdir" - deb yozadi dramaturgiya nazariyasining yirik namoyondalaridan biri V.Volkenshteyn. O'lmas Umarbekovning "Kuzning birinchi kuni" dramasi yoshlarni har davrda uchratish mumkin. Adibning "Qizimga maktublar" qissasini bu drama bilan birlashtirib qayta ishlangani spektaklga asos bo'lgan. Ota-onalarning dilbandlarini o'ylab kelajak haqidagi qayg'urishlari yangi shakldagi dramada mustahkam bog'ichlar ila bog'langan. Spektakl o'ziga xos manzara bilan boshlanadi. Sahna to'rida yonib-o'chayotgan mashina chiroqlari, qorong'ulikda qandaydir sho'x musiqa ichra kayf-safo qilayotgan nusxalarning ovozlari, qadahlarni bir-biriga urishtirib bazmi-jamshid qilishayotgan yoshlarning hayqiriqlari eshitiladi. Bu manzara bir oz davom etgach, sahna nim yoritilib, uzun plash kiygan, shlyapasini bostirgan, qo'lida qandaydir kitob, daftarcha tutgan shaxs qahramon paydo bo'ladi. Uning ilk gaplaridan bilinadiki, bu muallif, ya'ni O'lmas Umarbekovning sahnaviy obrazi. Muallif sahna markazida turar ekan, yoshlar o'zgarib ketayotganligidan nolib, qizidan xavotirlanib, sahnaviy asar yozayotganligini ma'lum qiladi. So'ngra, sahnaning biroz chekkasiga o'tib, o'z asarini yoza boshlaydi. Tomosha boshlanib, Oynisa xola bilan o'g'lining o'zaro suhbatiga o'tiladi va spektakl boshlanadi. P'esadagi voqealar tizimiga biroz zamona tusi berilgan va bugungi kun yoshlari o'rtasidagi muloqot shakllariga o'slashtirilganligini aytmaganda, drama borligicha sahnaga olib chiqilgan.

Spektakl davom etar ekan, muallif sahna ortida nimalarnidir yozib o'tiraveradi. Dramaturg O'lmas Umarbekovning sahnaviy obrazini O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Asadillo Nabiyeu ijrosida - hokisor yozuvchi sifatida gavdalangan. Sobir, Farxod va Ramz esa "Kuzning birinchi kuni" dramasi ning personajlari. Ular tufayli dramani ng voqealari harakatga keladi. Lekin ular aktyorlar ijrosida naturalistik harakatlarga aylanadi.

"San'atkor o'z g'oyasi talqin qilishning vositalarini qanchalik aniq tasavvur etsa, shunga muvofiq, bu g'oya ham shunchalik aniq bo'ladi. Aktyor niyati asar g'oyasining o'zida mujassamlashtirilgan obraz xulq-atvori, ya'ni xatti-harakat mantiq'i haqidagi tasavvurlar birligidir". Spektakldagi har bir voqea keyingi voqeaga turtki bo'ladi va aktyorlarni harakatga keltiradi. Bu jihatni sahna ijodkorlari yaxshi biladi. Spektaklda Shokir obrazi muhim qahramon. Uni O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist - Mahmud Ismoilov ijro etgan. P'esaga ko'ra o'g'lining bunday xunrezliklariga chiday olmagan, endigina nafaqaga chiqib uyda, tinch-totuv umr guzaronlik qilaman deb turgan ota, o'g'lining shakkokligini ko'tarolmay vafot etishidan avval Oynisa xola erini Shokir akani ehtiyotlab yurishi, har bir sahnada dori ichish vaqtini eslatib turadi. Bu ehtiyotkorlik drama oxirida o'sha yurakning ado bo'lishiga asos bo'ladi. Spektaklda esa, yoshlarning hamma aybini Shokir aka o'z bo'yniga oladi. Rejissor taklif qilgan yechimni, ya'ni, otaning o'z farzandi uchun har narsaga tayyor ekanligini ko'rsatish deya oqlash mumkin. Har bir spektaklning sahna qonunqoidalarga asoslangan harakati bor. Rejissor uchun uni topa bilish muhim masala. Spektaklda "Kuzning birinchi kuni" tarkibiga kiritilgan "Qizimga maktublar" asari deyarli dramaga singmay qolgan. Undan matnlar olingan, lekin undagi qimmatli satrlar, plash kiyib, shlyapasini bostirgancha o'tirgan muallif, ko'nglimizga yaqin yozuvchi emas, hayotiy haqiqatdan yiroq, shunchaki, bir chetga o'tirib, ish kiyimlarini yechmasdan sahnaviy asar yozayotgan yozuvchi qiyofasini gavdalantiradi. Spektaklning yarmiga borib muallif, o'z so'zlarini aytib bo'lganidan so'ng chiqib ketadi va keyingi ko'rinishga o'tar payti yana paydo bo'ladi. Shu "an'ana" spektaklning oxirigacha davom etadi. Balki, shuning uchun muallif sahnadagi voqealarga birlashib ketmaydi. Natijada, har bir voqeaga sun'iy ravishda qo'shilganligi namoyon bo'lib qoladi. U voqelarning keskinlashuviga emas, balki, susayishga xizmat qiladi. Rejissor aktyorni personaj xarakteri va o'z talqini yo'nalishiga solishi uchun berilgan shart-sharoitni tushuntirishi, sodir bo'layotgan hodisalarga unda ishonch tug'dirishi hamda chinakam ijod yo'ligagina olib kirishi zarur. Buning uchun rejissor K.S.Stanislavskiy ixtiro etgan badiiy obraz yaratish sistemasi va realistik



teatrning eng ilg'or, zamonaviy asoslaridan biri bo'lgan - aktyorning tuyg'ularini sahnadagi tabiiyligiga erishishi lozim. Chunki, tabiiy tuyg'ulari sahnada uyg'onmagan aktyor personaj tashvishlari bilan yashamaydi, balki, rejissorning xohishini bajaradigan sahnadagi jonli mexanizmga aylanib qoladi. Sahnada chinakamiga yashamaslik esa, rolni shunchaki ijro etish, vazifalarni eslab qolib, mexanik ravishda bajarish - talqindan chekinish demakdir. Badiiy obrazni realistik talqin qilishning bunyodkor kuchi shundaki, sahna soxtalik va taqlidchilikdan xolis bo'ladi. Bu spektaklda rejissor yuqoridagi talablarni bajarmagani seziladi.

Har bir obrazning sahnaviy badiiy talqiniga erishmoq uchun esa rejissor kuchli ruhshunos, ajoyib murabbiy bo'lishi lozim. U aktyor bilan shunday ijod qilish usullarini topishi kerakki, aktyor beixtiyor kerakli narsalarni fhmlasin, his etsin, anglab yetsin. Rejissor aktyorlarda muayyan rolni o'ynashga ishonch, ishtiyoq, g'ayrat, zavq uyg'ota olsin. O'zbek Milliy akademik drama teatri rejissori Valijon Umarovning - "Kunduzsiz kechalar", "Ogoh bo'ling odamlar", "Omonat dunyo", "Quyoshni sen uyg'otasan" kabi spektakllarni sahnalashtirgani diqqatga sazovor. Usmon Azim qalamiga mansub - "Ogoh bo'ling, odamlar" dramasi o'z davrida jamiyatimizda dolzarb hisoblangan muammolardan biri bo'lgan - odam savdosi muammosini va uning zararli oqibatlarini xalqqa badiiy shaklda yetkazib berish masalasiga rejissor o'z diqqatini qaratgan. Atrofimizdagi soddadil yurtdoshlarimiz o'z nafsigacha qul bo'lgan kishilarning qurboniga aylanayotgani, ularning qismatlari boshqalar hayotida ham takrorlanmasligi uchun ularni ogoh bo'lishga chaqirish - spektaklning g'oyasi edi. Spektaklda - jinoiy guruh vakillari o'zlariga dinni niqob qilib olib, qiynalgan insonlar taqdirini bir chaqaga olmasdan, ekstremistik tashkilotlarning tuban qilmishlarini amalga oshirayotgani namoyish qilinadi. Asarning qahramonlari Mavjuda, Akbar va tergovchi Jabborovlar zamonaning ilg'or kishilari sifatida sahnada namoyon bo'ladilar. Bosh qahramonlar Mavjuda va Akbarning chekiga juda katta sinov tushadi. Yolg'on, aldov va zo'rovonlikning qurboniga aylangan - Mavjuda o'zga yurtlarda tahqirlanishga, xor va sarson bo'lishga majbur bo'ladi. Lekin, u bu xo'rliklarga chidashga va o'z yurtiga qaytib kelishga kuch topadi. Uni kuchli qilgan va irodasini mustahkamlagan asosiy sabab, o'z farzandini yana bir bor ko'rishdek orzu bo'lsa, uni armonga aylanmasligi uchun uning mustahkam irodasi yordam beradi. Bu talqin tomoshabinlarni ogohlikka chaqirgani uchun umri uzun bo'ldi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Волкенштейн В. Драматургия. -М.: Советский писатель, 1960.
2. Umarov E. Teatrda badiiy obraz yaratishning estetik tamoyillari. -T.: Star



# DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN SCIENCES

International scientific-online conference



3. poligraf. 2011.
4. [www.ziyo.uz](http://www.ziyo.uz) kutubxonasi

